

מסורת הש"ס

(א) וְנִשְׁלַח מִן־הָאֶרֶץ: (ב) בִּרְכוּת לך: (ג) שְׁמַח קָבֹץ, (ד) בִּרְכוּת לך: שְׂמַח קָבֹץ, (ה) פְּסוּחִים קָבֹץ: (ו) עֵלִי מֵאֶרֶץ: (ז) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (ח) בִּרְכוּת לך:, (ט) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (י) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (יא) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (יב) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (יג) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (יד) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (טו) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (טז) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (יז) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (יח) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (יט) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כ) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כא) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כב) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כג) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כד) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כה) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כו) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כז) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כח) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כט) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (ל) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא.

הגהות הגר"א

[א] גמ' וז' המבוא דבור שגא' לו למשה. נמחק ב' מיות לו למשה ויכ' לטס לישראל:

מוסף רש"י

אין להם משיח לישראל. שחוקי היה משה ועליו נאמרו כל הנבואות אלמתי קין לית ישראל ושמד ורעה בנח' (דעיר צח). לא נתבאר. הטעות והנחתם (ברכות כד:) דברי נחמות שגא' (שבת כג). עין לא ראתה. עין של נביאים לא שלטה לנאמרו (שם) לא נאמתי ולא נבליה לטוס נביא (ברכות שם). שהוא רחוק מעבירה. שהיה רחוק כל ימיו מן העבירה. דהייט דקד' מעיקרו (שם). פרקמטיא. מתעסק במנות תלמודי חסד כדי להגיע ליטס שגד וטס פניין לעסוק בתורה ע"י אלו (כתובות ק"א). המגלה פנים בתורה. נא על דברי תורה כחולל ונגלוי עזות פניו, כגון משה שהיה יושב ודורס כחגדות של דופי, לא היה למשה למנוח אלא וממנו יהיה פלגו, ויין ראונו בימי קצר חטוט (שבועות יג). המחלל את הקדשים. שאטו משממן כהלכה וממללן מקדושתן (אבות פ"ג ח"א). והמבזה את המועדות. חילל חולל של מועד נפשתי מלאכה, או טוטה כזה מנהג חולל נפקי מבי דבר ה' בזה, ואיטם מנוריס כיוס טוב איט חושט לשומרים, כל אלה נפקי מבי דבר ה' בזה, שטטה כזה מנהג ציוון (שם). והמפר בריתו כו'. שאטו רואה ליתולל את בריתו הפד (שם). והמגלה פנים בתורה כו'. דהייט אפיקורוס מנמשה שהיה דורס חגדות של דופי כו' (שם). והמלביין פני חבירו ברבים. לא ידענא שהיזי מפיך ליה מקרא (שם). וישיי ש"יג כו' כאן). המלביין, דאליי סומקא ואמי מיורה (שם).

ה"ג היינו דאמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו וכו': אקוט בדור. אקח ישראל ואמלון עליהם כמו נקטיה. ארבעים שנה אקוט בדור בדור קטן של ארבעים שנה שהוא משונה מדורות שלפניו ומסתמא היינו משיח ששניון גדולים יהיו בדורו ופשטיה דקרא מיהא גבי מתי מדבר אצל

והיינו דא"ל ההוא מינא לרבי אבהו אימתי אתי משיח א"ל לבי חפי להו חשוכא להנהו אינשי א"ל מילט קא לייטת לי א"ל קרא כתיב¹ כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה תניא ר' אליעזר אומר ימות המשיח ארבעים שנה שנאמר² ארבעים שנה אקוט בדור רבי אלעזר בן עזריה אומר שבעים שנה שנאמר³ והיה ביום ההוא ונשכחת צור שבעים שנה כימי מלך אחד איזהו מלך מיוחד הוא אומר זה משיח רבי אומר שלשה דורות שנאמר⁴ וייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים⁵ ר' הילל אומר אין להם משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיה אמר רב יוסף שרא ליה מריה לרבי הילל חזקיה אימת הוה בבית ראשון ואילו זכריה קא מתנבי בבית שני ואמר⁶ גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלים הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא עני ורוכב על חמור ועל עיר בן אתונות תניא אידיך ר' אליעזר אומר ימות המשיח ארבעים שנה כתיב הכא⁷ ויענך וירעיבך ויאכילך וכתיב התם⁸ שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה רבי דוסא אומר ד' מאות שנה כתיב הכא⁹ ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה וכתיב התם¹⁰ שמחנו כימות עניתנו רבי אומר ג' מאות וששים וחמש שנה כמנין ימות החמה שנאמר¹¹ כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה מאי יום נקם בלבי

א"ר יוחנן ללבי גליתי לאבריי לא גליתי אמר ללבי גליתי למלאכי השרת לא גליתי תני אבימי בריה דרבי אבהו ימות המשיח לישראל שבעת אלפים שנה שנאמר¹² ומשוש חתן על כלה (בן) ישיש עליך (ה') אלהיך אמר רב יהודה אמר שמואל ימות המשיח כמיום שנברא העולם ועד עכשיו שנאמר¹³ כימי השמים על הארץ רב נחמן בר יצחק אמר כימי נח עד עכשיו שנאמר¹⁴ כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי¹⁵ אמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן¹⁶ כל הנביאים כולן לא נתבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא¹⁷ עין לא ראתה אלהים וזולתך (אלהים) יעשה למחכה לו ופליגא דשמואל דאמר שמואל¹⁸ אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד ואמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הנביאים לא נתבאו אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה אלהים וזולתך ופליגא דרבי אבהו דא"ר אבהו¹⁹ (א"ר) במקום שבעלי תשובה עומדין שם צדיקים אינן עומדין שם שנאמר²⁰ שלום שלום לרחוק ולקרוב ברישא רחוק והדר קרוב מאי רחוק דמעיקרא ומאי קרוב דמעיקרא ודהשתא ורבי יוחנן אמר לרחוק שהוא רחוק מעבירה קרוב שהוא קרוב מעבירה ונרחק ממנה וא"ר חייא בר אבא²¹ א"ר יוחנן כל הנביאים כולן לא נתבאו אלא למשיא בתו לתלמיד חכם ולעושה פרקמטיא לתלמיד חכם ולמהנה תלמיד חכם מנכסיו אבל תלמידי חכמים עצמן עין לא ראתה אלהים וזולתך²² מאי עין לא ראתה אמר רבי יהושע בן לוי זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית²³ ר"ל אמר זה עדן לא ראתה עין מעולם וא"ת אדם היכן דר בגן ואם תאמר גן הוא עדן תלמוד לומר²⁴ ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן: והאומר אין תורה מן השמים וכו': תנו רבנן²⁵ כי דבר ה' בזה²⁶ ומצותו הפד הכרת תכרת זה האומר אין תורה מן השמים ד"א²⁷ כי דבר ה' בזה זה אפיקורוס ד"א כי דבר ה' בזה זה המגלה פנים בתורה ואת מצותו הפד זה המפר ברית בשר הכרת תכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא מכאן אמר²⁸ רבי אליעזר המודעי ה"מחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמפר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה והמלביין פני חבירו ברבים אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא תניא אידיך כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים והאפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקדוש ברוך הוא אלא משה מפי עצמו וזהו כי דבר ה' בזה ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מדקדוק זה מקל וחומר זה מגזרה שוה זו זה הוא כי דבר ה' בזה תניא היה רבי מאיר אומר הלומד תורה ואינו מלמדה זה הוא דבר ה' בזה רבי נתן אומר כל מי שאינו משגיח על המשנה ר' נהוראי אומר²⁹ כל שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק רבי ישמעאל אומר זה העובד עבודת כוכבים מאי משמעה דתנא דבי ר' ישמעאל כי דבר ה' בזה זה המבזה דבור שנאמר [א] לו למשה מסיני³⁰ אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים וגו'³¹ רבי יהושע בן קרחה אומר כל הלומד תורה ואינו חוזר עליה דומה לאדם שזורע ואינו קוצר רבי יהושע אומר כל הלומד תורה ומשכחה דומה לאשה שיוולדת וקוברת רבי עקיבא אומר

חלק פרק אחד עשר סנהדרין

צמ.

(א)צירי לא גליסי. שלא הולאמי דבר מפי שהיו אצירי יכולין לשמוע אצל בלבי היה טמון הדבר: (ב)למען ירבו ימיכם כימי השמים על הארץ. ולא עמדו בלרסל כל כך אצל עמדין לעמוד כשיבא משיח: **כמשוש חסן**. שזעת ימי המשחה כן ישיש עליך שזעת ימים ויומו של הקב"ה אלף שנה: **כי מי נח**. כמו כימי נח כחשבון השנים שנמצא בידו לאותו זמן שנשבע ה' מעבדו מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי כפי אותו חשבון נשבעתי מקלף עליך ומגער בך שלא אחריז את עולמי לאחר שיבא משיח עד שיכלה זה הזמן: **לא נסנבאו**. טובה לישראל: **עין לא ראסה**. דלין קץ לדבר: **לייקים אינן עומדין**. דגדול כחן של בעלי תשובה שאין בריה יכולה לעמוד (לפניהם) [בנמחילתם]: **כרישא לרחוק**. שנתרחק מן הקב"ה ואח"כ שז אלו בתשובה והדר שלום לקרוב מעיקרא לדיק גמור דגדול כחן של בעלי תשובה: **שהיה רחוק מן העצירה**. כל ימינו דהיינו לדיק גמור: אפיקורוס ומגלה פנים מפורש לקמן [ע"פ]: **כרים צער**. מילה: **מכאן**. מן הפסוק הזה שכתוב כי דבר ה' בזה (אמר ר"א וכו') מחלל את הקדשים דמחלל קדשים ומבזה מועדות ומגלה פנים כו' היינו דבר ה' בזה) דציון הוא: **מפר כרים**. היינו את צריתי הפד: **מועדות**. חולו של מועד: **דקדוק זה**. חסרות ויתרות: **מק"ו [נוס] ומגוירא שופ** ונו. [ושא"ל רבו גוירה שוה] לא גמר מרצו: **המשנה**. זה עשושה כמו שאינה עיקר: **זה העובד ע"ו**. היינו דבר ה' דבור שדבר הקב"ה שנצטוו לישראל דלנכי ולא יהיה לך מפני הגבורה שמענוס¹: **חוזר**. לשנוטה: **זמר**

תורה אור השלם

1. כי בזה החשך יכסה ארץ וערפל לאמנם יעליך יורח ?? וכבודו עליך יתאף: ישיעיהו ס ב
2. ארבעים שנה אקוט בדור ואמר עם מעי לבב הם והם לא ידעו דרכי: תהלים צה י
3. והנה ביום ההוא ונשכחת צר שבעים שנה כימי מלך אחד מקץ שבעים שנה יתהה לצד כשירת הוזהר: ישיעיהו כג טו
4. יתאף עם שקוש ולפני ירח דור דורים: תהלים עב ה
5. גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא עני ורכב על חמור ועל עיר בן אתונות: זכריה ט ט
6. ויענך וירעיבך ואכילך את הון אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יתהה האדם כי על כל מוצאי פי יתהה האדם: דברים ח ג
7. שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה: תהלים צ טו
8. ואמר לבאכם ידע' תדע כי גר יתה וירך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה: בראשית טו יג
9. כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה: דברים יא כא
10. כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ בן נשבעתי מקלף עליך ומגער בך: ישיעיהו נד ט
11. ומעולם לא שמענו לא האזינו עין לא ראתה אלהים וזולתך יעשה למחכה לו: ישיעיהו סד ג
12. בורא ניב שפתיים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ?? ורפאתיו: ישיעיהו נו יט
13. אנכי ?? אלהיך אשר

עין משפט

גר מצוה

^[1] וְנִשְׁלַח מִן־הָאֶרֶץ: (ב) בִּרְכוּת לך: (ג) שְׁמַח קָבֹץ, (ד) בִּרְכוּת לך: שְׂמַח קָבֹץ, (ה) פְּסוּחִים קָבֹץ: (ו) עֵלִי מֵאֶרֶץ: (ז) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (ח) בִּרְכוּת לך:, (ט) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (י) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (יא) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (יב) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (יג) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (יד) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (טו) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (טז) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (יז) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (יח) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (יט) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כ) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כא) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כב) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כג) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כד) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כה) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כו) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כז) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כח) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כט) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (ל) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא
^[2] א"ר יוחנן ללבי גליתי לאבריי לא גליתי אמר ללבי גליתי למלאכי השרת לא גליתי תני אבימי בריה דרבי אבהו ימות המשיח לישראל שבעת אלפים שנה שנאמר10 ומשוש חתן על כלה (בן) ישיש עליך (ה') אלהיך אמר רב יהודה אמר שמואל ימות המשיח כמיום שנברא העולם ועד עכשיו שנאמר11 כימי השמים על הארץ רב נחמן בר יצחק אמר כימי נח עד עכשיו שנאמר12 כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי13 אמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן14 כל הנביאים כולן לא נתבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא15 עין לא ראתה אלהים וזולתך (אלהים) יעשה למחכה לו ופליגא דשמואל דאמר שמואל16 אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד ואמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הנביאים לא נתבאו אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה אלהים וזולתך ופליגא דרבי אבהו דא"ר אבהו17 (א"ר) במקום שבעלי תשובה עומדין שם צדיקים אינן עומדין שם שנאמר18 שלום שלום לרחוק ולקרוב ברישא רחוק והדר קרוב מאי רחוק דמעיקרא ומאי קרוב דמעיקרא ודהשתא ורבי יוחנן אמר לרחוק שהוא רחוק מעבירה קרוב שהוא קרוב מעבירה ונרחק ממנה וא"ר חייא בר אבא19 א"ר יוחנן כל הנביאים כולן לא נתבאו אלא למשיא בתו לתלמיד חכם ולעושה פרקמטיא לתלמיד חכם ולמהנה תלמיד חכם מנכסיו אבל תלמידי חכמים עצמן עין לא ראתה אלהים וזולתך20 מאי עין לא ראתה אמר רבי יהושע בן לוי זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית21 ר"ל אמר זה עדן לא ראתה עין מעולם וא"ת אדם היכן דר בגן ואם תאמר גן הוא עדן תלמוד לומר22 ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן: והאומר אין תורה מן השמים וכו': תנו רבנן23 כי דבר ה' בזה24 ומצותו הפד הכרת תכרת זה האומר אין תורה מן השמים ד"א25 כי דבר ה' בזה זה אפיקורוס ד"א כי דבר ה' בזה זה המגלה פנים בתורה ואת מצותו הפד זה המפר ברית בשר הכרת תכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא מכאן אמר26 רבי אליעזר המודעי ה"מחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמפר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה והמלביין פני חבירו ברבים אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא תניא אידיך כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים והאפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקדוש ברוך הוא אלא משה מפי עצמו וזהו כי דבר ה' בזה ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מדקדוק זה מקל וחומר זה מגזרה שוה זו זה הוא כי דבר ה' בזה תניא היה רבי מאיר אומר הלומד תורה ואינו מלמדה זה הוא דבר ה' בזה רבי נתן אומר כל מי שאינו משגיח על המשנה ר' נהוראי אומר27 כל שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק רבי ישמעאל אומר זה העובד עבודת כוכבים מאי משמעה דתנא דבי ר' ישמעאל כי דבר ה' בזה זה המבזה דבור שנאמר [א] לו למשה מסיני28 אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים וגו'29 רבי יהושע בן קרחה אומר כל הלומד תורה ואינו חוזר עליה דומה לאדם שזורע ואינו קוצר רבי יהושע אומר כל הלומד תורה ומשכחה דומה לאשה שיוולדת וקוברת רבי עקיבא אומר

^[3] וְנִשְׁלַח מִן־הָאֶרֶץ: (ב) בִּרְכוּת לך: (ג) שְׁמַח קָבֹץ, (ד) בִּרְכוּת לך: שְׂמַח קָבֹץ, (ה) פְּסוּחִים קָבֹץ: (ו) עֵלִי מֵאֶרֶץ: (ז) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (ח) בִּרְכוּת לך:, (ט) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (י) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (יא) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (יב) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (יג) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (יד) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (טו) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (טז) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (יז) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (יח) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (יט) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כ) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כא) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כב) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כג) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כד) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כה) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כו) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כז) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כח) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (כט) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא, (ל) וְנִבְרָכְוּ לִיתְהָא

^[4] א"ר יוחנן ללבי גליתי לאבריי לא גליתי אמר ללבי גליתי למלאכי השרת לא גליתי תני אבימי בריה דרבי אבהו ימות המשיח לישראל שבעת אלפים שנה שנאמר10 ומשוש חתן על כלה (בן) ישיש עליך (ה') אלהיך אמר רב יהודה אמר שמואל ימות המשיח כמיום שנברא העולם ועד עכשיו שנאמר11 כימי השמים על הארץ רב נחמן בר יצחק אמר כימי נח עד עכשיו שנאמר12 כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי13 אמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן14 כל הנביאים כולן לא נתבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא15 עין לא ראתה אלהים וזולתך (אלהים) יעשה למחכה לו ופליגא דשמואל דאמר שמואל16 אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד ואמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הנביאים לא נתבאו אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה אלהים וזולתך ופליגא דרבי אבהו דא"ר אבהו17 (א"ר) במקום שבעלי תשובה עומדין שם צדיקים אינן עומדין שם שנאמר18 שלום שלום לרחוק ולקרוב ברישא רחוק והדר קרוב מאי רחוק דמעיקרא ומאי קרוב דמעיקרא ודהשתא ורבי יוחנן אמר לרחוק שהוא רחוק מעבירה קרוב שהוא קרוב מעבירה ונרחק ממנה וא"ר חייא בר אבא19 א"ר יוחנן כל הנביאים כולן לא נתבאו אלא למשיא בתו לתלמיד חכם ולעושה פרקמטיא לתלמיד חכם ולמהנה תלמיד חכם מנכסיו אבל תלמידי חכמים עצמן עין לא ראתה אלהים וזולתך20 מאי עין לא ראתה אמר רבי יהושע בן לוי זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית21 ר"ל אמר זה עדן לא ראתה עין מעולם וא"ת אדם היכן דר בגן ואם תאמר גן הוא עדן תלמוד לומר22 ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן: והאומר אין תורה מן השמים וכו': תנו רבנן23 כי דבר ה' בזה24 ומצותו הפד הכרת תכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא מכאן אמר26 רבי אליעזר המודעי ה"מחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמפר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה והמלביין פני חבירו ברבים אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא תניא אידיך כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים והאפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקדוש ברוך הוא אלא משה מפי עצמו וזהו כי דבר ה' בזה ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מדקדוק זה מקל וחומר זה מגזרה שוה זו זה הוא כי דבר ה' בזה תניא היה רבי מאיר אומר הלומד תורה ואינו מלמדה זה הוא דבר ה' בזה רבי נתן אומר כל מי שאינו משגיח על המשנה ר' נהוראי אומר27 כל שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק רבי ישמעאל אומר זה העובד עבודת כוכבים מאי משמעה דתנא דבי ר' ישמעאל כי דבר ה' בזה זה המבזה דבור שנאמר [א] לו למשה מסיני28 אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים וגו'29 רבי יהושע בן קרחה אומר כל הלומד תורה ואינו חוזר עליה דומה לאדם שזורע ואינו קוצר רבי יהושע אומר כל הלומד תורה ומשכחה דומה לאשה שיוולדת וקוברת רבי עקיבא אומר